

Helsestellet i Eidsberg

Ukjent forfatter

På bygdene fantes det ikke noe organisert helsevesen på begynnelsen av 1800-tallet. Ennå måtte den gamle hevdvunne folkemedisin» holde sykdommen i sjakk

De hygieniske forhold var meget tvilsomme, og barnedødeligheten var uhyggelig høy. I trengselstidene fra 1814 var også den alminnelige dødelighet større i Østfold-bygdene enn i landet som helhet.

Men mot slutten av århundret bedret sunnhetstilstanden seg raskere i Smaalenene enn de fleste andre fylker (amt). *Av annen folkemedisin som folk i Eidsberg brukte langt utover i århundret, skal nevnes: Badevannet fra barn måtte ikke slås ut*

før en hadde stukket en varmeglo i det, ellers kunne noen bruke det til å føre sykdom eller ulykke over barnet.

Ringer og nøkler som ble funnet i jord, var gode legeråd, for de tilhørte de underjordiske eller døde. Derfor likte ikke folk å gi bort saker som var funnet i jorda.

Arvet sølv eller gull ble hengt på småbarn for svek («engelsk syke»).

Teglesteinspulver i rødvin gjorde godt mot blodsott.

«Trømborgkjælla»s legende virkning trodde folk på hele århundret. Så sent som i 1880-årene vet vi at folk kastet klesplagg i kilden for legebot.

Helpepleiere på Mysen sykestue ca. 1950. Agnes Engen (f. Minge) fra Trøgstad, Åse Fuglem fra Trøndelag, Elsa Ravn fra Larvik.

Vorter ble man best kvitt ved å stryke dem med hånden av et lik, eller mot likets hud.

På brannsårr smurte de gang (gjær).

På ormebitt skulle det egentlig smøres bjørnegalle, men i mangel av det kunne en bruke grisegalle

Andre midler mot blodsott: Havreflatbrød i melkesåld eller langpepper og hvitløk på brennevin.

Mot kolikk: Kokt uttrekk av gamle pipehoder, eller dyvelsdræk, pepper og hvitløk på brennevin.

Mot gikt kunne en drikke uttrekk av borrarot og pepperrot i vann.

Innkokt saft av enebær var et godt legemiddel. Det kunne drikkes mot både vatersott, gikt og tæring.

Eidsberg slapp relativt lett fra de mer alvorlige epidemiene som herjet fylket, slike som koleraen i 1834 og 1853 (tre døde) og barnekoppene i 1859. Sistnevnte årstall var man kommet så langt i helsestellet at 156 barn i Eidsberg var vaksinert.

Fryktede sykdommer på 1800-tallet var for øvrig difteri, skarlagensfeber, de rev med seg mange barn, og lunge- tuberkulosen som i slutten av århundret viste en skremmende vekst.

Den første sunnhetskommisjonen i Eidsberg ble opprettet i 1848.

Om sunnhetstilstanden i koleraåret 1853 heter det i prestens opptegnelser for 4. kvartal:

I hele 1853 er det innberettet:

9 dødfødte

2 som ikke levde i 24 timer

3 er døde i barselseng

13 barn døde under 1 år

7 mellom 1 og 3 år

5 mellom 5 og 10 år

I alt er det 82 døde, derav 36 menn og 46 kvinner

2 døde av nervefeber

2 døde av «Trondhjemske halsesyge» (difteri)

1 av strupehoste

3 av kikhoste

1 av meslinger

4 av vatersot (ødemer)

2 av kolerine

3 av kolera

2 druknet

Om rensligheten uttaler presten at det hersker urenslighet ikke bare i de fleste husmenns og atskillige gårdsmenns hus, men at det samme er tilfellet med «deres legemer og deres linnet».

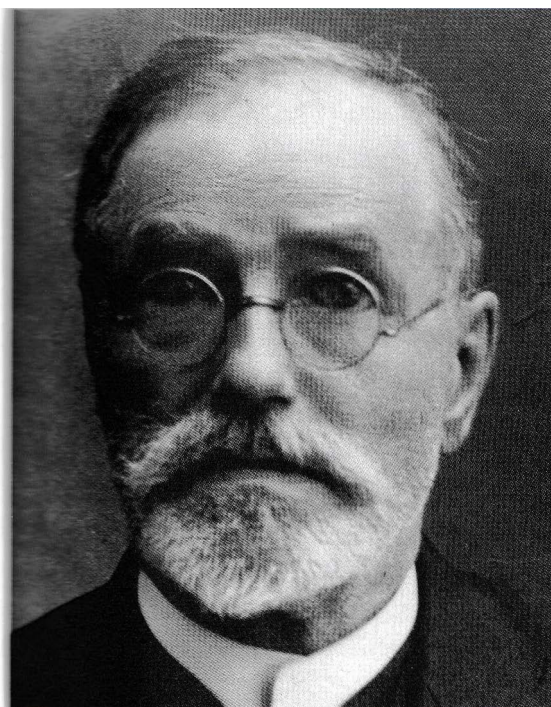
I 1785 hadde Smaalenene fått et *amtsfysikat*, men dette monnet lite for den enkelte bygd. Bedre ble det da en kongelig resolusjon av 1836 bestemte at det skulle opprettes legedistrikter. Rakkestad legedistrikt omfattet Rakkestad, Heggen og Frøland fogderi og Moss sorenskriveri, unntatt Råde.

Dr. Aksel R. Gangnæs

slo seg ned som privatlege i Mysen i 1885. Han ble kommunelege etter dr. Herman Scharffenberg, mens sistnevtes privatpraksis ble overtatt av dr. F. Walther. Denne dro i 1910 til Valdres som sanatorielege, og hans bror, dr. Johan Walter, overtok på Mysen.

Dr. Aksel R. Gangnæs fortjener særskilt omtale. Han virket i Eidsberg i over 40 år og ble sett på som en institusjon i bygda, samtidig som folk holdt av ham som et hjertevarmt og hjelpsomt menneske. Fra 1906 til 1938 var han kommune- og fattiglege i Eidsberg.

I tidsrommet 1914–1935 praktiserte

Kommunelege Aksel Rudolf Gangnæs.

han også som lege ved Østfold fylkes tuberkulosehjem, Høgli, og fra 1915–1938 som lege ved Høytorp fort.

Både på 70-årsdagen i 1935 og ved avskjeden 1938 fikk dr. Gangnæs hedersersgaver av Mysen og Eidsberg kommuner, og av styret i trygdekassene. I 1938 fikk han kongens fortjenestemedalje i gull. I yngre år hadde dr. Gangnæs også overskudd til å ta del

i det kommunale liv. Han var en forgrunnsskikkelse i herredstyret, og øvde stor innflytelse på flere områder. Fra 1904–1908 var han formann i Mysen brannkommisjon og i Mysen bygnings-representantskap. I flere perioder var han medlem av Eidsberg herredstyre, og etter delingen i 1920, av Mysen herredstyre. Hans sønn Thor Gangnæs, fortsatte farens praksis.

Andre privatpraktiserende på Mysen

Peder Riddervold Waage fra 1921–1933 (distriktslege fra 1925–1927).

Dagfinn Haugen fra 1928–1968, fra 1933 var han lege ved fylkets tuberkulosehjem Høgli, og ble samme år skolelege i Eidsberg.

August Ingier begynte i 1933, og i 1942 ble han kommunelege og skolelege.

Thor Gangnæs 1938–1966 (distriktslege i Eidsberg fra 1946–1966).

I 1939 er følgende privatleger registrert i Mysen: A.R. Gangnæs, D. Haugen, A. Ingier, E.K. Langseth og G.H.S. Seyfarth.

Sverre Riiser 1941–1968.

I 1942 ble det opprettet kommunal spebarnkontroll. Dr. Riiser hadde ansvar for Mysen og D. Haugen for Eidsberg. Norske kvinners Sanitetsforening var en viktig medspiller i dette arbeidet.

Tuberkulose

Tuberkulose (TB), tidligere kalt tæring, er en sykdom som forårsakes av bakteriene *Mycobacterium tuberculosis*. Bakterien kan angripe en hvilken som helst del av kroppen, men den affiserer som regel lungene. Forskere mener at smittestoffet beveget seg som en zoonose fra drøvtyggere til mennesker i den egyptiske bondesteinalder. Spor av tuberkulose er funnet i skjeletter fra Nubia og Egypt fra ca. 3000 f. Kr.

Tuberkulosen var nådd til Danmark ca. 500 f. Kr. Bakterien som forårsaker sykdommen ble oppdaget av Robert Koch i 1882.

TB var en fryktet sykdom som tok livet av mange mennesker. Rundt forrige århundreskifte tok den livet av 6000–7000

nordmenn årlig. I løpet av de seksti årene fra 1895 til 1955 kostet sykdommen en kvart million nordmenns liv. Før effektive medisiner ble utviklet, besto behandlingen stort sett av sanatoriumsopphold. På 1940-tallet oppdaget forskere de første medisiner som kunne behandle TB. TB var derfor på vei til å forsvinne, men sykdommen har i det siste fått et oppsving igjen. I dag er rundt 400 000 mennesker i Norge smittet av tuberkulose. De fleste ble smittet før 1950.

TB sprer seg ved luftsmitte fra en person til en annen. Bakterien blir spredd til luften når en person med TB nyser eller hoster, og personer rundt puster luften inn, dette kalles dråpesmitte. Den kan da sette seg i lungene til den som blir smittet og vokse opp der. Derfra kan bakterien via blodet vandre til andre deler av kroppen

Folk med latent TB-infeksjon har ingen symptomer, og sprer heller ikke smitte så lenge sykdommen er latent. De får ofte positivt utslag på tuberkulintest. Frem til 1950 var tuberkulose en folkesymptom i Norge. I følge folkeinstituttet hadde Norge en av Europas høyeste forekomster med ca. 7000 døde årlig. BCG-vaksinen er den eneste kjente vaksinen mot tuberkulose, men denne er ikke lenger obligatorisk for norske skoleelever, fordi virkningen ikke var så god som først antatt.

Mysens hjem for tuberkuløse

Da Smaalenenes amt for hundre år siden skulle opprette et pleiehjem for tuberkuløse, kom det raskt et forslag på tettstedet omkring Mysen stasjon som passende sted for bygging av et pleiehjem. Høsten 1913 ble tilsynskomi-

Høgli sykehus for tuberkuløse.

teen for pleiehjemmet for tuberkuløse utnevnt. «De fornødne midler stilles til disposisjon av brennevinsfondet» het det den gang. I den forberedende komite blant annet ordfører A.H. Mysen og dr. Aksel Gangnæs som tilsynslege. berkulosehjemmet i drift med

Mysen var sentralt beliggende for alle deler av fylket, som samtidig hadde et tørt og godt klima, i tillegg til en lav andel av lungesyke i bygda. Tuberkulosehjemmet ble senere utvidet og modernisert, og i 1939 ble navnet endret til Høgli sykehus for tuberkuløse.

Dr. Aksel R. Gangnæs var fast tilsynslege 1914–1935, etterfulgt av Dr. Dagfinn Haugen som ansvarlig lege ved sykehuset. Også senere ved Østfold diagnosestasjon helt fram til 1968.

Tuberkulose var en av tidenes mest fryktede sykdommer. Mange kommuner i Smaalenene, særlig i kystkommunene, hadde et stort antall personer med tuberkulose. I en undersøkelse fra 1912 viste det seg at Eidsberg hadde færre tilfeller, selv om det den gang var registrert 18 personer med «Tub».

Før effektive medisiner ble utviklet, bestod behandlingen stort sett av sanatorieopphold, med kald klar luft, rikelig med næringsrik mat, og med mye hvile trodde man at man helbredet lungene og stanset sykdommen.

Smitteangst og fordommene var store, og en kan sammenligne med nåtidens hiv-frykt. Den som overlevde sykdommen hadde fattigslige kår i vente. Det var vanskelig å skaffe seg jobb eller utdanning.